

Лариса НАЛИВАЙКО
помічник ректора Дніпровського
державного університету внутрішніх
справ з гендерних питань
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ГРОМАДИ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Воєнний стан в Україні істотно вплинув на всі сфери суспільного життя, у тому числі на стан реалізації прав і свобод людини.

Зміни соціальних, економічних і політичних умов відчутні для кожної людини. Поряд із підвищенням рівня національної самосвідомості та патріотичного піднесення громадян потенційними є вияви об'єктивно детермінованих новоутворень негативного змісту як наслідків руйнівного впливу воєнного стану. Втрата домівки, загибель, поранення близької чи знайомої людини, безальтернативна зміна місця проживання, екзистенціальна загроза власному життю та життю дітей – усе це є підґрунтям формування особистісної тривоги, фрустрації, агресії тощо [3].

Такі обставини впливають не лише на окрему людину, а й на громаду загалом. Масові переживання небезпеки та невизначеності формують загальний психологічний фон, який позначається на поведінці людей, рівні довіри, здатності взаємодіяти та брати участь у суспільному житті. У цих умовах захист прав людини не зводиться до наявності гарантій у законодавстві: важливо, щоб людина реально могла звернутися по допомогу, отримати інформацію, медичні й соціальні послуги та мати здатність користуватися своїми правами і свободами [7].

Саме тому доцільно говорити про психологічну безпеку громади як про складову механізму забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Йдеться про створення таких умов, за яких особа, навіть перебуваючи в складній життєвій ситуації, має доступ до інформації, соціальної та психологічної підтримки, може звернутися за допомогою і не перебуває в стані постійної паніки чи страху. За відсутності таких умов реалізація прав та свобод людини і забезпечення її безпеки стає ускладненою.

Отже, психологічна безпека громади є не окремим соціальним явищем, а елементом системи гарантій прав людини. Вона пов'язана з діяльністю публічної влади, органів місцевого самоврядування, закладів охорони здоров'я та інших суб'єктів, які зобов'язані забезпечувати умови для збереження психічного здоров'я населення та підтримання суспільної стабільності в період воєнного стану [13].

У науковій літературі питання психологічної безпеки розглядається у площині соціальної психології та безпекознавства, а сам термін «психологічна безпека» висвітлюється як інтегративна категорія у декількох значеннях: у якості процесу, у якості стану захищеності та цілісності особистості, у якості характеристик особистості з точки зору безпеки середовища тощо. Здебільшого у психології під психологічною безпекою розуміють стан психологічної захищеності, а також здатність людини і середовища відбивати несприятливі зовнішні та внутрішні впливи [2; 5; 9], а формування відчуття психологічної безпеки передбачає підтримку певного балансу між негативними впливами на людину середовища і можливостями її психіки протистояти цим діям власними ресурсами або за допомогою захисних факторів середовища [4].

Разом із тим у юридичному розумінні ця категорія потребує окремого осмислення з огляду на конституційні положення про людину як найвищу соціальну цінність та обов'язок держави утверджувати і забезпечувати права і свободи людини [11]. У період воєнного стану цей обов'язок не припиняється, хоча допускається тимчасове обмеження окремих прав і свобод відповідно до закону [12; 14]. Поряд з цим, на рівні територіальних громад реальне здійснення прав і свобод людини прямо пов'язане із станом безпеки в громаді, адже, як зазначають фахівці, наявність безпеки є необхідною умовою і одним з основних мотивів життєздатності людини, суспільства, держави та світового співтовариства [6, с. 9; 10, с. 8].

Отже, безпека в громаді – це відчуття людьми захищеності, комфорту, соціального благополуччя в громаді [10, с. 8]. Звідси психологічна безпека громади, як правова категорія, може бути визначена як такий стан суспільного середовища, за якого мінімізуються фактори, що призводять до масової паніки, дезорієнтації, втрати соціальних зв'язків та зниження здатності особи реалізовувати свої права та свободи. Йдеться не про відсутність негативних емоцій, що є неможливим в умовах війни, а про створення правових та організаційних умов для підтримання психічної безпеки населення громади.

З огляду на викладене, забезпечення психологічної безпеки громади повинно розглядатися як складова діяльності публічної влади щодо гарантування прав людини під час воєнного стану. Йдеться не про окремі разові заходи, а про системну спільну організацію роботи органів місцевого самоврядування, закладів охорони здоров'я, соціальних служб та освітніх установ.

Насамперед у громаді має бути забезпечений реальний доступ до медичної та психологічної допомоги. Це передбачає наявність первинної консультації у сімейного лікаря, можливість звернення до психолога чи психотерапевта, а також чіткий порядок направлення до спеціалізованих закладів у разі потреби. Важливо, щоб такі послуги були доступними для всіх мешканців, у тому числі для внутрішньо переміщених осіб та сімей військовослужбовців. Удосконалення психологічної і медичної допомоги в громаді доцільно будувати як систему послуг, яку людина може отримати без складних процедур і без тривалого очікування. Це прямо пов'язано з можливістю реалізувати право на охорону здоров'я і право на безпеку, зокрема в умовах воєнного стану.

Наступним є питання соціальної підтримки осіб, яку опинилися в складних життєвих обставинах внаслідок війни. В наданні такої підтримки саме громада відіграє важливу роль, оскільки більшість практичних питань вирішується на місцевому рівні. Йдеться про організацію допомоги внутрішньо переміщеним особам, сім'ям загиблих і поранених, військовослужбовцям та їхнім родинам, особам, які втратили житло або джерело доходу. Соціальна підтримка повинна мати не разовий, а системний характер. Це передбачає ведення обліку таких осіб, визначення їхніх потреб, надання інформації про можливі види допомоги та супровід у процесі отримання соціальних, медичних і адміністративних послуг [8].

Соціальна підтримка має поєднуватися з психологічною допомогою. Особи, які втратили житло або близьких, часто потребують не лише матеріальної допомоги, а й професійного супроводу. Координація між соціальними службами, закладами охорони здоров'я та освітніми установами дає можливість швидко помічати, коли людина потребує допомоги, і не допустити погіршення її стану. Якщо інформація передається вчасно, фахівці можуть раніше надати підтримку, скерувати до лікаря або психолога та вирішити супутні соціальні питання, не чекаючи, поки проблема стане складнішою.

Таким чином, організована на рівні громади система соціальної підтримки є елементом забезпечення психологічної безпеки населення. Наявність доступних соціальних, медичних, психологічних і консультативних послуг, а також встановленої процедури звернення по допомогу означають, що особа не залишається наодинці із наслідками війни. За таких умов людина має реальну можливість отримати підтримку, вирішити пов'язані з цим соціальні та правові питання і продовжувати користуватися своїми правами навіть під час воєнного стану.

Важливою передумовою забезпечення прав людини в громаді під час воєнного стану є налагоджена взаємодія органів місцевого самоврядування, військової адміністрації, соціальних служб, закладів охорони здоров'я, психологічних служб та представників громадськості. Така взаємодія є необхідною умовою реального здійснення прав людини, оскільки саме через спільні дії зазначених суб'єктів забезпечується своєчасне реагування на потреби населення.

Як зазначають фахівці, ідеальна ситуація у громаді з питань психологічної безпеки – це коли, по-перше, прийнято комплексну програму з питань безпеки. Друге – це коли створено комунікаційні платформи, до якої залучено всі сторони: місцеві органи самоврядування, органи виконавчої влади, громадськість. Відбувається постійний обмін інформацією між сторонами. А також проводяться постійні заходи, зокрема інформаційно-просвітницькі, направлені на те, щоб безпека у громаді була організована на належному рівні. Це дві основні умови, які сприяли б створенню умов безпечного рівня життя у громаді [1].

Отже, з урахуванням вищенаведеного, слід зазначити, що психологічна безпека громади, як складова механізму забезпечення прав людини в умовах воєнного стану, представляє собою такий стан організації суспільного життя на місцевому рівні, за якого

забезпечується доступ особи до медичної, психологічної та соціальної допомоги, здійснюється належне інформування та правовий захист. Йдеться про створення правових і організаційних умов, які дозволяють своєчасно реагувати на наслідки воєнних подій, зменшувати рівень соціальної напруги та підтримувати здатність людини реалізовувати свої права. У цьому значенні психологічна безпека громади є необхідною передумовою реального здійснення прав і свобод під час воєнного стану.

1. Безпечна громада – це та громада, де людина відчуває себе захищеною. URL : https://www.helsinki.org.ua/articles/bezpechna-hromada-tse-ta-hromada-de-liudyna-vidchuvaie-sebe-zakhyshchenoiu/.
2. Блинова О. Є. Психологічна безпека: аналіз наукових уявлень та досвід емпіричного дослідження. Психологічні основи розвитку особистості: монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2018. С. 239-254.
3. Буданова М. Воєнний стан і можливі трансформації особистості поліцейського. *Юридична психологія*. 2023. № 1(32). С. 79-85. DOI : https://doi.org/10.33270/03233201.79.
4. Волеваха І. Б. Особливості психологічної безпеки офіцерів – працівників закладів виконання покарань. *Актуальні проблеми психології*. № 7(49). С. 47-56. URL : http://appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i49/7.pdf.
5. Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін : реферативний опис роботи / М. Слюсаревський та ін. К. : Талком, 2020. 318 с.
6. Кулєшов М. М., Садковий В. П., Тютюник В. В. Державна система цивільного захисту: навч. посібник. Харків : НУЦЗУ, 2020. 232 с.
7. Наливайко І. О. Теоретико-правова характеристика соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 2. С. 179-186. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.30.
8. Наливайко Л. Р., Грицай І. О., Дніпров О. С. Неурядові правозахисні організації України: навч. посібник. К. : Хай-Тек Прес, 2014. 432 с.
9. Панченко О. Психологічна безпека та психологічна стійкість в умовах інформаційного впливу. URL : https://msu.edu.ua/novini/psixologichna-bezpeka-ta-psixologichna-stijkist-v-umovax-informacijnogo-vplivu-2/
10. Безпека громади в умовах воєнного стану: навч. посібник / кол. авт. Дніпро : ДДУВС, 2025. 258 с.
11. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змін.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
12. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 (зі змін.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.
13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (зі змін.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.
14. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змін.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

Олександр ПАЩЕНКО
завідувач відділу дослідження
проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України
(м. Харків, Україна),
доктор юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ І КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД ЯК СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Розділ І Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) має назву «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України». Згідно з принципом її (Особливої частини КК) побудови – родовим об’єктом усіх кримінальних правопорушень, що там містяться, є основи національної безпеки України. Цей родовий об’єкт складається (принаймні має складатися) з сукупності безпосередніх об’єктів